

18

2015

საქართველოს
ანტიკვების

საქართველოს
სიძველენი

Georgian Antiquities

საქართველოს საისტორიო და საეთნოგრაფიო
საზოგადოების გამოცემა

საქართველოს სიძველენი

ტომი II

ე. თაყაიშვილის რედაქტორებით

ტფილისი 1909.

Издание Грузинскаго Общества Истории и Этнографии

ГРУЗИНСКІЯ ДРЕВНОСТИ

ТОМЪ П.

Подъ редакцію Е. ТАКАЙШВИЛИ

Edition de la Société géorgienne d'histoire et d'ethnographie

LES ANTIQUITÉS GÉORGIENNES

TOME II

Sous la rédaction de M. E. T a k a i c h v i l i

T I F L I S 1909.

Handwritten notes and signatures in the left margin, including the name 'თაყაიშვილი' and other illegible markings.

გიორგი რუბინაშვილის სახელობის ქართული ხელოვნების
ისტორიისა და კვლვის დაცვის ეროვნული კვლევითი ცენტრი

საქართველო საქართველო

Georgian Antiquities

18

რედაქტორ-გამომცემლები
დიმიტრი თუმანიშვილი
იუზა ხუსკივაძე

Publishers
Iuza Khuskivadze
Dimitri Tumanishvili

სარედაქციო კოლეგია
მიურეი აილანდი (კალიფორნია, აშშ)
ენტონი ბრაიერი (ბირმინგემი, დიდი ბრიტანეთი)
ბეატ ბრენკი (ბაზელი, შვეიცარია)
გიორგი გაგოშიძე
იოჰანეს დეკერსი (მიუნჰენი, გერმანია)
ვერნერ ზაიბტი (ვენა, ავსტრია)
სამსონ ლეჟავა
თამილა მგალობლიშვილი
თეიმურაზ საყვარელიძე
ენტონი ქათლერი (პენსილვანია, აშშ)
გიორგი ჭეიშვილი
ლეილა ხუსკივაძე
ქრისტეფორ ჰაისი (პენსილვანია, აშშ)

Editorial board
Beat Brenk, Basel, Switzerland
Anthony Bryer, Birmingham, United Kingdom
Anthony Cutler, Pennsylvania, USA
Johannes Deckers, Munich, Germany
Murray Lee Eiland, California, USA
Giorgi Gagoshidze, Tbilisi, Georgia
Christopher Haas, Pennsylvania, USA
Leila Khuskivadze, Tbilisi, Georgia
Samson Lezhava, Tbilisi, Georgia
Tamila Mgaloblishvili, Tbilisi, Georgia
Teimuraz Sakvarelidze, Tbilisi, Georgia
Werner Seibt, Vienna, Austria
Giorgi Tcheishvili, Tbilisi, Georgia

სარედაქციო ჯგუფი
მარინე ყენია
ნატალია ჩიტისვილი

Editorial Group
Natalia Chitishvili, Tbilisi, Georgia
Marine Kenia, Tbilisi, Georgia

ჟურნალი „საქართველოს სიძველენი“ დაფუძნდა
გიორგი ლეჟავას თანადგომით

ნომერი დაფინანსებულია გიორგი ჩუბინაშვილის სახ. ქართული ხელოვნების
ისტორიისა და ძეგლთა დაცვის ეროვნული კვლევითი ცენტრის მიერ

This Journal has established with the
support of Giorgi Lezhava

This issue was financed by George Chubinashvili National Research Centre for Georgian Art History
and Heritage Preservation

ჟურნალის გარეკანზე: გლეხკაცის დარბაზი, XIX საუკუნე. ფოტო ოთარ კობალიანისა
On the Cover: Georgian vernacular dwelling “*darbazi*”, 19th c. Photo O. Kobaliani

© გიორგი ჩუბინაშვილის სახ. ქართული ხელოვნების ისტორიისა და ძეგლთა დაცვის
ეროვნული კვლევითი ცენტრი

© George Chubinashvili National Research Centre for Georgian Art History and Heritage Preservation

<http://gch-centre.ge>

ISSN 1512-1324

ს ა რ ჩ ე ვ ი¹

ელდარ ნადირაძე

ქართული დარბაზულ-ერდოგვირგვინიანი სახლი 9

სამსონ ლეჟავა

დარბაზის სტრუქტურულ-სემანტიკური ანალიზის ცდა 16

გიორგი ბაგრატიონ-დავითაშვილი

დარბაზი და ეთნოლიზიანი 21

დიმიტრი თუმანიშვილი

ქართული „დარბაზისა“ და სატაძრო ხუროთმოძღვრების
მიმართებისათვის 25

პაატა ბუხრაშვილი

საცხოვრისი ცენტრალური ამიერკავკასიის ადრელითონების
ხანის კულტურათა სისტემაში 35

ზურაბ თვალჭრელიძე, ნოდარ ბახტაძე, ჯიმშერ ჩხვიმიანი

ქართული დარბაზული საცხოვრებლის
არქეოლოგიურად გამოვლენილი უცნობი სახეობა 52

მაია მანია

მოხელეთა დარბაზი დუშეთში 79

რევაზ ანდღულაძე

სამცხეში გავრცელებული დარბაზული საცხოვრებელი
სახლების შესახებ 98

ნოდარ შოშიტაშვილი

გ. ჩიტაიას სახელობის ეთნოგრაფიული მუზეუმის
ერდო-გვირგვინიანი ნაგებობანი 106

1 საქართველოს სიძველენის წინამდებარე გამოშვების პირველი ცხრა ნაშრომი მოხსენებად იქნა წაკითხული 2014 წლის შემოდგომით გ. ჩუბინაშვილის სახ. ეროვნულ კვლევით ცენტრში გამართულ საგანგებო, ქართული „დარბაზისადმი“ მიძღვნილ კონფერენციაზე.

არქივიდან

დავით ციციშვილი

საბჭოთა ხანის ქართული ხალხური ხელოვნების ისტორიისათვის 123

აკაკი რენვიაშვილი

X საუკუნის რაჭის ქვაზე კვეთის სახელოსნოების კლასიფიკაცია 158

ბუბა კუდავა, გოჩა საითიძე

ახლად აღმოჩენილი საქტიტორო რელიეფი იშხნიდან 184

თამაზ სანიკიძე

განვითარებული შუა საუკუნეების ქართული ხუროთმოძღვრების რამდენიმე თეოლოგიურ-ისტორიული ასპექტის შესახებ 197

ქეთევან მიქელაძე

ჯაყელთა პორტრეტები 217

თამარ ხოსროშვილი

თბილისის სურბ გევორქის ეკლესიის მოხატულობის ისტორიისთვის 247

მანონ ლილუაშვილი

„ქართული სტილის“ უცნობი ნიმუში – საბურთალოს წმ. გიორგის ეკლესია 275

კიტი მარაბელი

ქართული მეცნიერების ისტორიისათვის 285

პირველი პუბლიკაცია

ნოდარ არონიშიძე 298

არქივიდან

ალექსანდრე ჯავახიშვილი

მოგონებები ივანე ჯავახიშვილზე 320

Content

Eldar Nadiradze Georgian <i>Darbazi-Erdo-Gvirginiani</i> House	9
Samson Lezhava Attempt of the Structural and Semantic Analysis of the <i>Darbazi</i>	16
George Bagration-Davitashvili <i>Darbazi</i> and Ethno-design	21
Dimitri Tumanishvili On the Interrelation of the Georgian “ <i>Darbazi</i> ” and Ecclesiastical Architecture	25
Paata Bukhrashvili Formation and Development of the Dwelling-Construction in Central Transcaucasia	35
Zurab Tvalchrelidze, Nodar Bakhtadze, Jimsher Chkhvimiani Archaeologically Revealed Unknown Typology of the Georgian <i>Darbazi</i> Dwelling	52
Maia Mania <i>Darbazi</i> of the Officials in Dusheti	79
Revaz Andguladze On the <i>Darbazi</i> Residential Houses Widespread in Samtskhe	98
Nodar Shoshiashvili <i>Erdo-gvirginiani</i> Structures of G. Chitaia Ethnographic Museum	106
<i>From the Archive</i>	
David Tsitsishvili From the History of Georgian Folk Art of the Soviet Period	123
Akaki Rekhviashvili Classification of the 10 th c. Stone Carving Workshops in Racha	158
Buba Kudava, Gocha Saitidze Newly Discovered Donor Relief from Ishkhani	184
Tamaz Sanikidze On Several Theological and Historic Aspects of the Georgian Architecture in High Middle Ages	197

Ketevan Mikeladze Portraits of the Jakelis	217
Tamar Khosroshvili On the History of Murals in Surb Gevork Church in Tbilisi	247
Manon Liluashvili Unknown Sample of the “Georgian Revival Style” – Church of St. George in Saburtalo ...	275
Kitty Machabeli On the History of Georgian Science	285
<i>First Publication</i>	
Nodar Aronishidze On the Date of the Old Church of Vachnadziani Monastery	298
<i>From the Archive</i>	
Alexander Javakhishvili Remembering Ivane Javakhishvili	320

ვანნაძიანის მონასტრის ძველი ტაძრის დათარიღებისთვის¹

სოფელ ვანნაძიანის მახლობლად, სამეცნიერო წრისათვის ცნობილ ვანნაძიანის გუმბათოვან ტაძართან დგას, მცირედ შემორჩენილი, ბაზილიკური ტიპის ნაგებობა, რომლის მნიშვნელობაზე მხოლოდ ვარაუდია გამოთქმული გ. ჩუბინაშვილის მიერ. სწორედ ის სახავეს ძველს მომავალი თაობის კვლევის მიზნად. ნანგრევმა, თუმცა ძალზე მცირემ, მაგრამ მაინც, დაბადა რამდენიმე შეკითხვა, რომელთათვისაც პასუხის გაცემის მცდელობას წინამდებარე ნაშრომი წარმოადგენს.

გურჯაანის რაიონის სოფელი კალაურიდან დაახლოებით 10-12 კმ-ის მოშორებით, ისტორიულ კალაურის ხევში², სამეცნიერო ლიტერატურაში ვანნაძიანის ყველაწმინდის სახელით ცნობილი ტაძრიდან (IX ს.)³ 30-ოდე მეტრის მოშორებით, მისი დასავლეთით, დგას სამნავიანი ბაზილიკა⁴. ნაგებობა, რომლის თითქმის მეოთხედია ამჟამად შემორჩენილი ჩვენი კვლევის მთავარ ობიექტს წარმოადგენს. გზა ტაძრისკენ სოფლის ბოლოდან ადის, იქ სადაც კალაური სოფელ ვანნაძიანს ესაზღვრება. სოფლის ზედა ნაწილისა და ვენახების გავლის შემდეგ ხშირ ტყეში შევდივართ, აქედან კი, გზა ზიგზაგურად მიემართება ტაძრისკენ. უნდა აღინიშნოს, რომ შეშის ზიდვისგან ტყე გზებითაა დაქსაქსული. ვანნაძიანის ტაძარი კი ხეობის თითქმის ბოლოში, ყველაზე მაღალ წერტილშია აგებული. ხეობას აგვირგვინებს გვიანი შუა საუკუნეების მცირე ზომის, დარბაზული ტაძარი. იგი მთის წვერზეა აშენებული და გადაჰყურებს მთელს ხეობას. ვანნაძიანის კომპლექსი, სადაც სხვა სამონასტრო ნაგებობების კვალი ადგილ-ადგილ გეგმის დონეზეა შემორჩენილი, ხეობის თითქმის რომ ბოლოში, ყველაზე მაღალ წერტილშია გაშენებული. მცირედ მოვაკებული ტერიტორია, როგორც ჩანს, მთლიანად ყოფილა სამონასტრო ნაგებობებით ათვისებული, რასაც კომპლექსის შემორჩენილი

1 უკვე საკმაოდ დიდი ხანია გამოიკვეთა რიგი პრობლემებისა, რომელთა გადაწყვეტაც მომავალი თაობების მიზნად უნდა იქნას დასახული. რამდენიმე ამ პრობლემათაგანს ჩვენც შევეხებით, მაგრამ მხოლოდ ნაწილობრივ, იმდენად, რამდენადაც მას ჩვენს უშუალო საკვლევ ობიექტთან აქვს კავშირი. სწორედ ამგვარად, ახლად აღმოჩენილი, თუ არსებული, მაგრამ ჯერ უკვლევი ძეგლი, თავის მხრივ, ბადებს შეკითხვებს, რომლებზეც პასუხები, როგორც აღმოჩნდა არ გვაქვს.

2 Тенгиз Тодриа – Историко-географический очерк области Цинамхари в Шигни Кахети, წიგნში: Н. Чубинашвили. Шашианис-Самеба. Тб., 1988, გვ. 5-19.

3 Г. Чубинашвили – Архитектура Кахетии, Тбилиси, 1959, გვ. 287-320.

4 ტაძრის ტიპთან დაკავშირებით თავშივე უნდა ითქვას ორიოდ სიტყვა, ვიდრე უფრო კონკრეტულად გავანალიზებთ მოცემულ საკითხს, რომ არსებული ლიტერატურა მას იხსენიებს, როგორც სამეკლესიან ბაზილიკას (გ. ჩუბინაშვილი „კახეთის არქიტექტურა“ და ახლად გამოსული ძველთა აღწერილობის I ტომი, სტატიის ავტორი თ. დვალი), რაც ჩემი შეხედულებით სიზუსტესაა მოკლებული. ამდენად ქვემოთ ის მოხსენიებული იქნება სამნავიან ბაზილიკად, ხოლო ანალიზი ამ თემისა ცალკე თავად იქნება მოცემული.

ნაწილები და გავაკებული მთის ფერდის მცირე ზომა გვიდასტურებს. ეს მცირე „ბაქანი“ ტერასული გაწყობის გამო, შესაძლებელია, პირობითად, ორ ნაწილად გავყოთ, რომელთაგან ზედა ნაწილში ვაჩნადიანის ყველაწმინდის ტაძარია აგებული, სამონასტრო ნაგებობებითურთ, ხოლო ქვედა ნაწილში, მხოლოდ ერთი ნაგებობა, სამნავიანი ბაზილიკაა შემორჩენილი. ეს არ არის მკვეთრი და კიბისებრი ტერასული წყობა, არც ერთმანეთს დიდად დაცილებული ნაწილები. ორი ძალზე მცირე ზომის მოვაკებული ფართობი, დამოუკიდებელი სამონასტრო ერთეულები, ერთმანეთს რბილი, მცირედ ჩაზნექილი, გადასვლით უკავშირდება.

ლანდშაფტის ცვლილების გათვალისწინებით, ქვედა ტერასის მოსწორებული ნაწილი სწორედ იმ ზომისაა, რომ მხოლოდ ტაძრის თავისუფალ გამართვას ყოფნოდა. მას ზომაში ზედა ნაწილი აშკარად სჭარბობს და თითქმის ორჯერაც კია დიდი, აქ კი გასათვალისწინებელია, რომ ქვედა ტერასის ფერდის დიდი ნაწილია ჩაწოლილი ხევში. სწორედ ამ ჩაშლილ მიწის ფერდს მიუყოლებია ტაძრის მთელი დასავლეთი ნაწილი. მაგრამ ამ ცვლილების გათვალისწინებითაც კი, ძნელი წარმოსადგენია, რომ ქვედა ნაწილის ფართობი მკვეთრად გაზრდილიყო. ალბათ, მაინც ის ტაძრის მასშტაბს იყო მორგებული და მის ირგვლივ სხვა ნაგებობებს არ ითვალისწინებდა. ეს საკითხი იმდენადვე საინტერესო, რამდენადაც ჩვენთვის არსებითია და დიდ მნიშვნელობას იძენს ტაძრის მიმართება სამონასტრო ნაგებობებთან, თუ, რაღა თქმა უნდა, გაირჩა სადმე მსგავსი ნაშთები. არაა გამორიცხული სამონასტრო ნაგებობების ნაწილი, რომლებიც ზედა ტერასაზეა შემორჩენილი ქვედა ტერასაზე გამართულ ბაზილიკას ეკუთვნოდეს, ან კი ასე ყოფილიყო გაწყობილი და ჩაფიქრებული ტაძრის შენების დროიდანვე. ამ შემთხვევაში, იმისათვის, რომ დადგინდეს ჩვენი ვარაუდის მართებულობა-უმართებულობა, უნდა გაიწმინდოს არსებული ნაწილები და გაირკვეს მათი აგების დრო, რაც თავისთავად შედარდება ორივე ტაძრის აშენების თარიღს. მაღალი ხეების გარემოცვაში ჩართული ეს სამნავიანი ბაზილიკა აღმოსავლეთით ზედა ტერასისკენაა მიმართული და ვაჩნადიანის ყველაწმინდის ტაძარს, მის დასავლეთ ნაწილს უყურებს (სურ. 1).

რაც შეეხება უშუალოდ არქიტექტურულ ნაწილს ნაგებობისა, კვლავაც უნდა ითქვას, რომ ამჟამად ტაძრის მხოლოდ აღმოსავლეთი ნაწილია დარჩენილი. ტაძარზე არსებული ძალზე მწირი ინფორმაციის გამო, ჩვენთვის უცნობია ნაგებობის დასავლეთი ნაწილის და ამ ფერდის ჩამოშლის დრო. 1922 წელს იქ ჩასულ გ. ჩუბინაშვილს ნაგებობის სწორედ ეს სახე ხვდება, გამომდინარე აღწერიდან, ანაზომებიდან, ჩანახატებიდან და, რაღა თქმა უნდა, ფოტო მასალიდან⁵.

ტაძრის საკმაოდ მყარად შემორჩენილ ნაწილზე კი უნდა ითქვას, რომ აღმოსავლეთიდან ის მკვეთრად მოხაზავს ბაზილიკის პროფილს, რომელიც პირობითად, შეგვიძლია სამ ნაწილად გავყოთ. ესაა ცენტრალური ნაწილი მინაშენებით ორი მხრიდან. სამხრეთ და ჩრდილოეთ მინაშენებთან ერთად ის სავარაუდოდ ხუთფერდა გადახურვის სახით წარმოგვიდგებოდა, მსგავსად ხუთნავიანი ბაზილიკების⁶, ყოველი ნავის ინდივიდუალური გადახურვით ან

5 Г. Чубинашвили – Архитектура Кахетии, Тб., გვ. 181-184.

6 რაღა თქმა უნდა, ამ ტიპის ნაგებობები ჩვენში არაა ცნობილი, არც მისი ერთეული შემთხვევა.

მინაშენებიანი სამნავიანი ბაზილიკისა, რომლის გვერდითა სადგომების გადასურვაც ასევე დიფერენცირებულია ცენტრალურისგან. ტაძრის ძირითადი მასები ნაგებია რიყის მოზრდილი ქვით, ხოლო ნაგებობის კუთხეები, სარკმლის ზედსართები, საკურთხევლის კედლები, შირიმითაა გაწყობილი. გვხვდება ასევე აგურით ნაგები ნაწილებიც, რომლებიც პასტოფორიუმების ნაწილშია მოქცეული, ძირითადად აღმოსავლეთიდან შესასვლელი კარების თავზე, ინტერიერის მხრიდან. ცენტრალური ეკლესიის ღრმა, ნალისებური აფსიდი რიყის ქვითაა ამოყვანილი, საკურთხევლის პირებზე კი სუფთად გათლილი შირიმია ჩართული. გვხვდება მცირე ზომის ბემა, აფსიდისა და ბემის ბოლოები კი პროფილირებული კაპიტელებითაა დასრულებული (სურ. 2). ერთი დიდი სარკმელია გაჭრილი საკურთხეველში და იგი ნალისებური თავით სრულდება (სურ. 3). ზედსართი საკურთხევლის სარკმლისა გამოყვანილია ერთ ქვაში, რომელშიც სარკმლის ზედა ნაწილი, ნალისებური დასასრულია გამოჭრილი, ხოლო მის თავზე, ამავე მონახაზს იმეორებს სარკმლის წარბი, რომელიც საკმაოდ ძლიერადაა ამოზიდული ფასადიდან. ის ერთიან შირიმის ქვაშია გამოყვანილი, როგორც აღვნიშნეთ, და ნახევარწრიული ფორმის გარდა შეიცავს ბილოებში გადანაკეცებს. აფსიდის ორსავე მხარეს პასტოფორიუმებია⁷, აქ კი უნდა აღინიშნოს, რომ ორივეგან (სამკვეთლოსა და სადიაკვნეში) შესასვლელები აღმოსავლეთიდანაცაა გაჭრილი. კარების ფორმები ორსავე მხრიდან სწორკუთხაა და სწორედ ამ კარის შიდა, ნახევარწრიული თაღით გამოყვანილ, ნაწილებშია ნახმარი აგური. გეგმაში პასტოფორიუმები მართკუთხაა. აქედან „სამკვეთლო“, მის ჩრდილოეთით არსებულ მინაშენსაც უკავშირდება, ასევე სწორკუთხა კარით. ამდენად, გამოდის, რომ ამ მცირე ზომის სათავსს სამი კარი აქვს, სამ მხარეს. რაღა თქმა უნდა, „სამკვეთლო-სადიაკვნეში“ შესასვლელები დასავლეთიდან, ცენტრალური სივრცეიდანაცაა მოწყობილი. სამხრეთით სადიაკვნეს კარი მხოლოდ ორ მხარეს (აღმ. და დას.) აქვს, განსხვავებით ჩრდილოეთისგან, სამხრეთი სათავსი მინაშენს არ უკავშირდება. „სამკვეთლოსა და სადიაკვნის“ აღმოსავლეთი კარის თავზე, მცირე ზომის, სარკმლებია გაჭრილი. მათ მართკუთხა და ცერობწირთხლებიან ფორმას ნალისებრი გადახურვა ასრულებს. პასტოფორიუმებში მცირე ზომის ნიშებია საკურთხევლის აფსიდის მხარეს მიმართული. გადაკეთების კვალი შეინიშნება „სადიაკვნეში“, სადაც დასავლეთი კარი ამოშენებულია და შიგ მცირე ზომის სარკმელია გაჭრილი, თუმცა კარგად გაირჩევა კარის პროფილი. სამ-სამი პარალელური, მართკუთხა ფორმის, ფოსოებია, ამავე „სადიაკვნეში“, მის გრძივ, სამხრეთ და ჩრდილოეთ კედლებში.

აქ მხოლოდღა ექსტერიერში საერთო სახეზეა აქცენტები, სადაც მსგავსებას ხუთნავიანი ბაზილიკის ქანობთა მინაშენებით გაწყობილი სამნავიანი ბაზილიკის გადახურვა წარმოადგენს.

7 უნდა აღვნიშნოთ „პასტოფორიუმებთან“ დაკავშირებული პრობლემის თაობაზე. რამდენად არის ეს სათავსები დროის ნებისმიერ მონაკვეთში ერთი და იმავე ფუნქციის მატარებელი საეჭვოა და დადგა კიდევ მეცნიერთა წინაშე ეს საკითხი. ამ სათავსების სამკვეთლო-სადიაკვნის სახელით მოხსენიება კონკრეტულ თარიღებს უკავშირდება და ამდენად, ვიდრე სრულ ანალიზს არ გავივლით, ისინი ტრადიციისამებრ „პასტოფორიუმებად“ და „სამკვეთლო-სადიაკვნედ“ იქნება მოხსენიებული.

პასტოფორიუმებს, მათ ჰორიზონტალურ ხაზს, აგრძელებს ტაძრის ორსავე მხარეს არსებული მინაშენები. ჩრდილოეთით ამ მინაშენის მხოლოდ აღმოსავლეთი კედელია დარჩენილი და მასში ერთი, მართკუთხა ფორმის, სარკმელია გაჭრილი. მოცემული სათავსი გეგმაში მართკუთხედს წარმოადგენდა, რაც გაირჩევა გეგმის დონეზე შემორჩენილი ნაწილების (რომლებიც ძალზე მცირეა) მიხედვით. სამხრეთი მინაშენის ერთი სათავსი კი მთლიანადაა შემორჩენილი. მას აღმოსავლეთით, მთელ სიგრძეზე, ნახევარწრიული კამარით გადახურული, სწორკუთხა ექსედრა აქვს გამოყვანილი. ასევე მცირე ზომის ნიშებია მოცემული ექსედრის სამხრეთ და ჩრდილოეთ კედლებში. სამხრეთ სათავსს გეგმაში მართკუთხა ფორმა აქვს, აღმოსავლეთით ნახევარწრიული აფსიდითა და შიგ გაჭრილი ერთი, ამავე ფორმის, სარკმლით. შესასვლელები მასში ორი მხრიდანაა (სამხრ. და დას.) მოწყობილი, რომელთა ფორმები სწორკუთხაა. უნდა აღინიშნოს: სამხრეთი მინაშენის ქვეშ სათვისსავე ფორმის აკლდამაა მოწყობილი, რომლის ძირზეც მერთალად ამჩნებია წყობის კვალი. აკლდამა კამაროვანი გადახურვისაა და ამის გამო სამხრეთი მინაშენის იატაკი ცენტრალური ტაძრისას არ ემთხვევა, მასზე ოდნავ ზემოთაა მოთავსებული. აკლდამის ზომა სწორედ იმხელავეა, რამხელაც მის თავზე ამოშენებული ეკლესიისა. ორივე სათავსი საერთო კედლის წყობას წარმოადგენს და უნდა ითქვას, რომ წყობა აკლდამაში საკმაოდ კარგადაა შემორჩენილი. ეკლესიის ნახევარწრიული კამარა ცენტრალური ტაძრის სამხრეთი კედლის შვერილ საფეხურს ეყრდნობა. აქვე შემორჩენილია ნაღისებური ფორმის საბჯენი თაღი, რომელიც პილასტრზეა გადაყვანილი და ასევე მარტივად პროფილირებული იმპოსტი.

დასასრულ, ტაძრის სხვა შემორჩენილი ნაწილებიც ვახსენოთ, ესენია ცენტრალური ნაწილის სამხრეთი და ჩრდილოეთი კედლები. ამათგან ჩრდილოეთის კედელი თითქმის მთლიანადაა დაკარგული, მხოლოდ 2-3 მეტრი იქნება შემორჩენილი, ხოლო სამხრეთი კედლის მხოლოდ მცირე ნაწილია შერჩენილი. ეს ნაწილი სადიაკვნის ბოლოდან დაახლოებით 4-5 მეტრზე გრძელდება. კედელთა შემორჩენილი ნაწილების სიმაღლე მცირედაა სახეცვლილი, რადგანაც შემორჩენილია კამარების კვალი პასტოფორიუმების კედლებზე, კედლები კი ამ კამარის ნაწილებს სცილდება.

ძველი და ახალი მონაცემების შედარებამ მნიშვნელოვანი ცვლილება არ გვაჩვენა. 1922 წლის ჩუბინაშვილისეულ აღწერაში და ამავე დროის ნახაზებში მოცემული ნაწილები თითქმის, რომ სრულად დგას დღესაც. დანაკარგი მცირეა და ყველაზე თვალნათლივ ეს ჩრდილოეთი მინაშენის კედლებზე აისახა. აქ არსებული აღმოსავლეთი და დასავლეთი სათავსების მთლიანი ჩრდილოეთი კედელი ჩამოშლილია. ასეთივე ცვლილება განუცდია ცენტრალური ტაძრის ჩრდილოეთ კედელს, რომელიც სჭარბობდა სიგრძით სამხრეთისას, ახლა კი, როგორც უკვე ვნახეთ, მდგომარეობა და მონაცემები პირუკუ დატრიალდა. აქტიურად დგას მინაშენების არამდგრადობისა და ცენტრალური ტაძრისგან მოცილების პრობლემა, როგორც ძველი, ისე ახალი მონაცემების საფუძველზე.

ამდენად, ჩვენ ვნახეთ, რომ შემორჩენილი ნაწილები ნაგებობისა საკმაოდ მცირეა, როგორც უკვე აღინიშნა, თითქმის მეოთხედი, რაც, რაღა თქმა უნდა,

ძალზე რთულ პირობას წარმოადგენს, როგორც მისი ტიპოლოგიური უსწორებლობის დადგენის, ისე დათარიღების თვალსაზრისით. ამავე მოსაზრებით კი ძალზე არსებითი მნიშვნელობა სწორედ რომ სამნავიანი და სამეკლესიანი ბაზილიკების სტრუქტურებს შორის სხვაობის დადგენას ენიჭება.

იმისდა გამო, რომ გ. ჩუბინაშვილმა აღნიშნული ძველი კახეთის არქიტექტურის ტიპოლოგიური და პერიოდული აღწერა-ანალიზისას განსაზღვრა, როგორც სამეკლესიანი ბაზილიკა, ვცადოთ ზედმიწევნითი გეგმარებითი ანალიზისა და ორივე ტიპის ნაგებობებთან მისი შედარებით, განვსაზღვროთ ამ უკანასკნელის ტიპოლოგიური კუთვნილება. აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ ამ ანალიზს არსებითი როლი ენიჭება შემდგომ, ძველის დათარიღების თვალსაზრისით. ცხადია, ძველის დათარიღება ვერ მოხერხდება იზოლირებულად, მისი გეგმარებითი, სივრცითი, კონსტრუქციული, დეკორატიული თუ ისტორიულ-გეოგრაფიული ნიშნების თავის თავში ჩაკეცილად და ისიც ცხადია, რომ ყოველი, ზემოთ ხსენებული ნიშანი, მხოლოდ იმდენადაა რისამე მთქმელი, ან კი მეტყველი რომელსამე პერიოდზე, რამდენადაც ის არსებულ ძველებთან და მათ ნიშან-მათარიღებლებთან კავშირში განიხილება.

უპირველესად, უცილობლად გასაზრებელია, თუ რა ნიშნების მატარებელია ვანნაძიანის ბაზილიკა საიმისოდ, რამაც აფიქრებინა გ. ჩუბინაშვილს მისი სამეკლესიანობა. სავარაუდოა, რომ ეს მეტწილად მინაშენების არსებობამ და მათმა სახემ განაპირობა. ამასთან, არსებითი მნიშვნელობისაა ის ანაზომები და ჩანახაზები, რომლითაც გ. ჩუბინაშვილი ხელმძღვანელობდა. ბოლოს კი, ალბათ, თავად ტაძრის შემორჩენილი ნაწილების სიმცირე, მეტადრე, დაკარგული დასავლეთი მხარის არარსებობა. ეს ის შესაძლო ვარაუდებია, რომელთაც შეეძლოთ გავლენა მოეხდინათ იმ გადაწყვეტილებაზე, რომლის ძირეულ ანალიზსა და გადაფასებასაც წინამდებარე მსჯელობა ისახავს მიზნად. შედარებით უფრო ზუსტი განმარტება და სახე რომ მივცეთ ზემოთ ხსენებულ ჩამონათვალს, ყოველი მათგანი ცალკე განვიხილოთ მოკლედ.

მინაშენებმა სამხრეთითა და ჩრდილოეთით, რომელთაგან სამხრეთისას უკიდურეს აღმოსავლეთ ნაწილში, ხოლო ჩრდილოეთისას აღმოსავლეთ სათავის დასავლეთ ნაწილში ანუ ჩრდილო-აღმოსავლეთ სათავსს მიდგომულმა აფსიდოვანმა ნაწილებმა მოგვცა სამეკლესიანი ბაზილიკის ფართოდ გაგრძელებული და ტიპური მახასიათებელი, ანუ გვერდითა ეკლესიები, რომლებიც დასავლეთი გარშემოსავლელის საშუალებითაა ურთიერთს დაკავშირებული.

ნახაზები, რომლებითაც გ. ჩუბინაშვილი ხელმძღვანელობდა, შესრულებული რ. ერისთავისა და მ. კალაშნიკოვის მიერ, შეიცავდა ერთ, თითქოს მცირე, მაგრამ ძალზე არსებით უზუსტობას. გეგმაზე საკუთხეველის კედლების გაგრძელებად მონიშნულია შვერილები, რომლებიც აქ კედლების არსებობას აღნიშნავს, როგორც წესი. ეს კი, იმავდროულად აუქმებს აქ თაღების რიგის არსებობის იდეას. ამდენად, ამ დეტალმაც უკუაგლო აზრი ნაგებობის სამნავიანობისა, მიუხედავად იმისა, რომ საკუთხეველის კედელზე გაირჩევა კვალი თაღების დასაწყისისა.

ტაძრის დასავლეთი ნაწილის არარსებობამ, ან, უფრო ზუსტად, მისი მხოლოდ

აღმოსავლეთი ნაწილის შემორჩენამ, ვერ მოგვცა დასრულებული სახე ნაგებობისა. ძნელი სავარაუდებელი გახდა ტაძრის სრული სახის რაობა. ეს განსაკუთრებით გართულდა, როდესაც ვერ მოხერხდა ცენტრალური ნაწილის ინტერიერის სწორი გამართვა. აქ არ იყო შემორჩენილი არც სვეტები და თაღები და არც კედლები, მათ სანაცვლოდ. ამან კი, რაღა თქმა უნდა, სათუო გახადა ნაგებობის ტიპოლოგიური კუთვნილება. ამიტომ, ზემოთ დასახელებული ორი მოცემულობის გათვალისწინებით, რომლებიც შედარებით მეტად თვალსაჩინოდ სამეკლესიან ბაზილიკაზე მიუთითებდა, გამოტანილ იქნა კიდევ ამგვარი დასკვნა გ. ჩუბინაშვილის მიერ.

ამდენად, როგორც ჩანს, ეს ნიშნები აღმოჩნდა ვაჩნაძიანის ბაზილიკის სამეკლესიანად განსაზღვრის განმაპირობებელი ფაქტორები. ახლა კი, რადგანაც ეს დასკვნა დღევანდელი ჩვენი დაკვირვებით საეჭვოა, ვცადოთ ნაგებობის სამეკლესიანობის იდეის გამორიცხვა და მისი სამნავიან ბაზილიკასთან გაიგივება.

იმისათვის, რომ გამოირიცხოს ნაგებობის სამეკლესიანობა, აუცილებლად უნდა გამოიყოს ამ ტიპის (სამეკლესიანი ბაზილიკა) ძირითადი მახასიათებლები და ვარიაციები. მისი ჩასახვის დღიდან გაგრძელდა ის ვარიაცია, რომელიც შედარებით მცირე და მარტივი ნიშნით სხვაობს „ნამდვილ“ ბაზილიკას. ეს გულისხმობს, ნაგებობის გამმიჯნავი თაღების რიგის ნაცვლად გამყოფად კედლების არსებობას, რომელთა გამოისობითაც არსებითად იცვლება ინტერიერი, შიდა სივრცის სტრუქტურა. ამდენად, ჩვენს წინაშე ისახება არა ერთიანი სივრცე დანაწევრებული არეებად ანუ ნაგებად, არამედ სამი დამოუკიდებელი სივრცითი და აზრობრივ-ლიტურგიკული ნაწილი, გამიჯნული კედლებით, სადაც ყოველი სათავსი, ერთი-მეორეს კარის საშუალებით უკავშირდება. ესაა პირველი და შედარებით მარტივი სახე სამეკლესიანი ბაზილიკისა. აქ, რაღა თქმა უნდა, მხედველობაში არ ვიდებთ მინაშენებს, რომლებიც ორივე ტიპის (სამნავიანი-სამეკლესიანი ბაზილიკები) ძეგლებისთვისაა დამახასიათებელი, ან პირუკუ, მათ არარსებობას, რადგან მინაშენი არ განსაზღვრავს ამ ტიპის სახე-შინაარსობრივ რაობას, მიუხედავად იმისა, რომ მნიშვნელოვან დანამატს წარმოადგენს.

სამეკლესიანი ბაზილიკის შედარებით გართულებულ სახეს ის, მეორე, ვარიაცია წარმოადგენს, რომელიც არსებითად სამმხრივი გარშემოსავლელის დამატებით, აღმოსავლეთით საკურთხევლისა და პასტოფორიუმების ურთიერთმიმართებით და ჩრდილო-სამხრეთით თაღებით გახსნილი, ღია გაღერებით განისაზღვრება. ბაზილიკური პროფილის მქონე ნაგებობა, რომელშიც ნავთგამყოფი ბურჯებისა და თაღების ნაცვლად კედლებია მოცემული სამეკლესიანი ბაზილიკის პირველ სახეს წარმოადგენს (სურ. 4). ამ შემთხვევაში სხვაობა ამ ორ ტიპს შორის მხოლოდდა კედლებით თაღების ჩანაცვლებამ განაპირობა. მეორე და უკვე განვითარებული სახე სამეკლესიანი ბაზილიკისა, რომელიც საბოლოოდ ყალიბდება კიდევაც და არავითარ ცვლილებას აღარ განიცდის, დასავლეთი გაღერით გაერთიანებული სამხრეთ და ჩრდილოეთ ეკლესიებიანი სტრუქტურაა (სურ. 5). ეს უკანასკნელი რამდენიმე ნიშნით ხასიათდება.

დასავლეთი ნაწილის გაჩენამ შექმნა სამმხრივი გარშემოსავლელი. თავისთავად კი გარშემოსავლელი ჩრდილოეთ და სამხრეთ-აღმოსავლეთით არსებული ეკლესიების მაკავშირებელს რომ წარმოადგენს ამავე სათავსების არსებობისა და

მთლიანად ტადრის ფუნქციური გამართულობით იყო განპირობებული⁸. გარშემოსავლების დამატებით დასავლეთ კედელს, ცენტრალური ეკლესიისას, კიდევ ერთი კედელი დაემატა, რომელმაც დასავლეთით დაიწია და შეიერთა ყრუდ დატოვებული სამხრეთი და ჩრდილოეთი ეკლესიები, მათი დასავლეთი ნაწილების გახსნის საშუალებით. სწორედ ამგვარად, წარმოიქმნა სამხრეთი გარშემოსაველი, რომლის ჩრდილოეთ და სამხრეთ ნაწილები კვლავ ეკლესიებად დარჩა.

აღმოსავლეთი სტრუქტურის ცვალებადობა კი, მნიშვნელოვანწილად პასტოფორიუმების გაჩენით იქნა განპირობებული. ამდენად, ჩრდილოეთითა და სამხრეთით ერთიანი სივრცის ნაცვლად ჩამოყალიბდა ორნაწილიანი ნაგები, რომლებიც ერთმანეთს ან საერთოდ არ უკავშირდება, ან კარებია მათ შორის მაკავშირებელი. ეს დამოკიდებულია, უმეტესად, ჩრდილო-სამხრეთი ნაგების დასავლეთი ნაწილის – იმ არის, სადაც პასტოფორიუმს მიედგმის დასავლეთიდან ეკლესია – დაბოლოებით, ანუ იმით, გვაქვს თუ არა ნაგების ამ ნაწილში აღმოსავლეთით აფსიდური დაბოლოება, რაც თავისთავად გულისხმობს კარების არარსებობას. რა თქმა უნდა, უაფსიდო დაბოლოება ნაგებისა, ყოველთვის არ გულისხმობს კარის არსებობას, აქ სხვადასხვა შემთხვევები გვხვდება. როგორც უკვე აღვნიშნეთ, სამივე მხარეს გვხვდება ღია, თაღებით გახსნილი გალერეები, ან კარი დასავლეთით და თაღები ჩრდილოეთითა და სამხრეთით.

გარშემოსაველმა რამდენიმე განსხვავებული გადაწყვეტა შემოგვთავაზა, რა თქმა უნდა, პასტოფორიუმებითურთ.

ერთია მართკუთხა ფორმის სამკვეთლოსა და სადიაკვნეს დასავლეთით მიყოლებული, ანუ მიდგმული აფსიდიანი ეკლესიები, სწორედ ის, რატომაც მათ ეკლესიები ეწოდებათ. თუმცა აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ ამ ნაწილთა ეკლესიებად მიჩნევის საფუძველს არა აფსიდა, არამედ, ტრაპეზის მოწყობა და მისი არსებობა განსაზღვრავს.

მეორეა სამკვეთლოსა და სადიაკვნეს დასავლეთ კედელში მოწყობილი კარები, გამავალი ასევე მართკუთხა ფორმის სათავსში. როგორც წესი, ასეთ შემთხვევას ანუ სსენებულ მაკავშირებელ ღიობს, ჩრდილოეთით სამკვეთლოს მხარეს ვხვდებით და თითქმის არასდროს სამხრეთით სადიაკვნეში. მაშინ, როდესაც სამკვეთლოსკენ კარია, მეორე მხარეს, სადიაკვნეს მიდგმული აფსიდიანი ეკლესია გვხვდება.

ამასთან, განსხვავებულ სახეს გვთავაზობს სამეკლესიანი ბაზილიკები პასტოფორიუმების გარეშე. აქ პასტოფორიუმების მაგივრად დამოუკიდებელი ეკლესიები გვხვდება, ორივე მხარეს. ადრეულ ეტაპზე სამეკლესიანი ბაზილიკის ფორმირებისა, ცხადია, სრულებით არ გვხვდება დასავლეთი მინაშენი, ხოლო შემდგომ, როდესაც უკვე ყალიბდება გარშემოსაველიანი ბაზილიკების სტრუქტურა, კვლავ ვხვდებით თავდაპირველი გეგმარების გამეორებას, მაგრამ

8 ხუროთმოძღვართა კომპოზიციური მცდელობა ვრცლად აქვს გაშუქებული გ. ჩუბინაშვილს და მანვე აჩვენა, რა იყო ოსტატების, ასე ვთქვათ, „გარეგანი მამოძრავებელი“. ერთია – ეკლესიაში გადაადგილების მოხერხებულობა (რასაც გარშემოსაველი ემსახურება), მეორეც – საღმრთისმსახურო მოთხოვნილებანი (რაც გვერდითოთახებიან საკურთხეველს განსაზღვრავს) – დ. თუმანიშვილი, ქართული ხუროთმოძღვრების ისტორიისთვის. მეცნიერება და კულტურა. ტ. I, გვ. 99 – 112.

აქ უკვე ჩანს გარშემოსავლების გავლენები სამხრეთ და ჩრდილოეთ მხარეს გახსნილი ღია გაღერებებით.

ახლა, როგორც სამნავიანი ბაზილიკის ძირითადი მახასიათებლები და შიდა სივრცის მოწყობა. ამ შემთხვევაში ძირითადი ნაგებობის სიგრძე-სიგანე-სიმაღლით დიფერენცირებაა, მათი გამოიყვანა ერთიმეორისგან თაღებით, ხოლო აღმოსავლეთით საკურთხეველ-პასტოფორიუმებით დასრულება. გვაქვს ასევე იშვიათი შემთხვევები პასტოფორიუმების არარსებობისა, თუმცა ეს რაღა თქმა უნდა, ის გამონაკლისია, რომელიც მხოლოდ VI საუკუნემდე გვხვდება და შემდგომ უკვე აღარსადაა. აქვე, უფრო კონკრეტულად უნდა აღინიშნოს, რომ V საუკუნის არცერთ ბაზილიკაში არ გვხვდება პასტოფორიუმები, რასაც თავისი ფუნქციური განმაპირობებელი ნიშნები გააჩნია.

აღმოსავლეთის მოწყობის რამდენსამე ვარიაციას ვხვდებით და მათ შორის აღსანიშნავია: პასტოფორიუმებსა და საკურთხეველს შორის არსებული მაკავშირებელი კარი⁹. ასევე გვაქვს ვარიაცია, როდესაც ვხვდებით სამკვეთლოსადიაკენისა და ცენტრალური სივრცის კავშირს, სადაც ორი, ძალზე არსებითი, ნაგებობა მხედველობაში მისადები. ერთია კარი, რომელიც ორსავე მხრიდან (ჩრდ., სამხრ.) კედლის შვერილებს ყვრდნობა და კარი, რომელიც პირდაპირ ებჯინება ჩრდილოეთ და სამხრეთ კედლებს და ამგვარად გეთავაზობს ერთიან, დაუნაწევრებელ, კედელს დასავლეთი კედლიდან პასტოფორიუმების ბოლომდე, ანუ აღმოსავლეთ კედლამდე.

ამრიგად, ვფიქრობ, რომ ეს მონაცემები და ამ უკანასკნელის არსებობა, ზოგადი სივრცითი სტრუქტურირება და კიდევ საკურთხეველის კედელზე შერჩენილი თაღის დასაწყისი საკმარისია საიმისოდ, რომ ნაგებობა თავისუფლად სამნავიან ბაზილიკად მივიჩნიოთ. თუმცაღა აქვე მინდა აღვნიშნო, რომ ამ თაღების ნაწილების გარეშეც კი, რომლებიც საკურთხეველის კედელზე განიჩნევა, სურათი ნაგებობის სამნავიანობისა მაინც საკმაოდ ცხადია, ვინაიდან თავად სივრცე საუბრობს გეგმარებით სტრუქტურასთან კავშირში მის ტიპზე. მოვიხმოთ საამისოდ, რამდენიმე და ძალზე არსებითი, მაგალითი:

პირველი და უმთავრესი ამ მხრივ ცენტრალურ სივრცესა და პასტოფორიუმებს შორის არსებული კავშირია, რომელიც არ ახასიათებს სამეკლესიან ბაზილიკებს, ამგვარი რამ უბრალოდ კონსტრუქციული თვალსაზრისითაა შეუძლებელი.

თუ ჩვენ თვალთ მანც აღვადგენთ იმ კედლებს, რომლებიც წესით ცენტრალურ ნაგებობას უნდა მიჯნავდეს მინაშენებისგან, მივიღებთ რამდენიმე შეუსაბამობას: შეუძლებელი გამოდის, ორი მხრით ჩაკეტილი ყრუ სივრცის არსებობა ცენტრალური ნაგებობის ფარგლებში და არქიტექტურულადაც ძალზე გაუმართავ სახეს ვღებულობთ. უფრო კონკრეტულად, წარმოუდგენელია, სამნავიანი ბაზილიკის სივრცეში, სადაც ზომები სამნავიან ბაზილიკას მიესადაგება, ნავთგამყოფი ბურჯების არსებობის ნაცვლად კედლების არსებობა. ასე მაგალითად, წარმოდგენისთვის ანჩისხატის ბაზილიკაში ბურჯების ნაცვლად კედლები რომ

9 მხედველობაში გვაქვს საკურთხეველსა და სამკვეთლოს შორის მაკავშირებლად გაჭრილი ღიობი, რომლის არსებობა-არარსებობა გარკვეულ პერიოდიზაციას უკავშირდება და ჩვენს ხელთ ერთგვარ, არა ძალზე კონკრეტულ, მაგრამ მაინც მათარიდებელს აჩენს.

წარმოვიდგინოთ, სრულებით გასაგები გახდება ამ მოსაზრების გაუმართლებლობა. ესეც რომ არა, ეს სივრცეები იმდენად ვიწრო გამოდის, ვერავითარ ეკლესიას ვერ დაიტევდა და არც რაიმე ფუნქციურ ელემენტად ღირს ამ სივრცეთა წარმოსახვა. ვერც, რა თქმა უნდა, მაშინ თუკი მას მაინც სამეკლესიანი ბაზილიკად მივიჩნევთ. არის კიდევ ერთი, უმნიშვნელოვანესი, დეტალი, რომლის გამოტოვებაც არ ეგების. თუ ჩვენ მივიჩნევთ, რომ ვაჩნაძიანი სამეკლესიანი ბაზილიკად შეიძლება ჩაითვალოს და თან იმის გამო, რომ მის ცენტრალურ სივრცეში სამი დამოუკიდებელი, კედლებით გამიჯნული, სათავსი უნდა წარმოვიდგინოთ, მაშინ გაუგებარია დანამატების ანუ მინაშენების არსებობა და მათი გათვალისწინება ტიპის განსაზღვრის საკითხში. ჩვენთვის ცნობილია სამნავიანი ბაზილიკა მინაშენებით, მაგრამ ასეთი გადაწყვეტით სამეკლესიანი ბაზილიკა არ გვხვდება. კიდევ უნდა დაგუმატოთ, რომ ძნელად თუ წარმოვიდგენთ ეს გამმიჯნავი კედლები დასავლეთით როგორ უნდა გამართულიყო.

ამრიგად, უნდა მივიჩნიოთ, რომ ეს სამნავიანი ბაზილიკაა მინაშენებით, ისევე, როგორც ვაზისუბანი. რაღა თქმა უნდა, საანალიზო პასტოფორიუმების გადაწყვეტა, თუმცა ის ზემოთ ხსენებულ დასკვნაში ეჭვს ვერ შეიტანს ისევე, როგორც მინაშენებმა არ შეიძლება დაგვაბნიოს.

ვგონებ, ძალზე ნათლად გამოჩნდა ის სამნავიანი ბაზილიკა, რომელზეც ჩვენ ვმსჯელობდით, თუკი ნაგებობას მინაშენებისა და გარშემოსავლელის გარეშე წარმოვისახავთ. ხოლო, მინაშენებით ან კი გარშემოსავლელით იგი სამნავიანი ბაზილიკაა, როგორც უკვე ვახსენეთ, ბოლნისის სიონისა¹⁰ ან ვაზისუბნის შესაბამისად გადაწყვეტილი. იგივეს წარმოდგენა ნაგებობის სამეკლესიანობის შემთხვევაში შეუძლებელია, რადგან ეს უკანასკნელი სამ დამოუკიდებელ სივრცეს გულისხმობს, რომლისთვისაც გვერდების მოცილება გადარბაზულეობას წარმოადგენს ნაგებობისა.

ძალზე მნიშვნელოვანია, რომ გავიაზროთ რამდენიმე, არსებითი, დეტალი. ერთია ის, რომ გ. ჩუბინაშვილმა თავადვე ვერ დაასახელა ზუსტად ვაჩნაძიანის ტიპოლოგიური კუთვნილება, რაც გულისხმობდეს იქნება ამ ტიპისათვის სახასიათო და არსებითი დეტალების ვერ გამოკვეთა-გამონაკეთვას.

იმ მათარილებელ და დროით მაკონსტრუირებელ ნიშანთა შორის, რომლებსაც ვაჩნაძიანის ბაზილიკაზე ვხვდებით, ყველაზე თვალშისაცემი და, შეიძლება ითქვას, ყველაზე არსებითიც პასტოფორიუმებში მოწყობილი შესასვლელია, რომლებიც აღმოსავლეთიდანაა გაჭრილი. ამ თვალსაზრისით, რაღა თქმა უნდა, კონკრეტულ დროით მოვლენასთან მივდივართ და არც თუ სახასიათო ამ დეტალს თავისი გაჩენისა და არსებობის დრო აქვს.

უდიდესი მნიშვნელობისაა ძეგლის კონსტრუქციულ-მხატვრული ელემენტების, როგორც მათარილებლების განხილვა და მათ შორის საკუთხეველის აფსიდის ნალისებრი მოყვანილობა, ამავე ფორმისაა საკუთხეველის სატრიუმფო თალი და საკუთხეველ-პასტოფორიუმების სარკმლების მოყვანილობა. ნალისე-

10 ბოლნისის სიონისა და ვაჩნაძიანის საერთო კონტექსტში განხილვა წარმოდგენილი იქნება შემდგომ, სადაც ძეგლის მათარილების საკითხია მოცემული. ამავე თვალსაზრისით განვიხილავთ ასევე ვაზისუბანთან ვაჩნაძიანის ბაზილიკის კავშირს.

ბურსავე ფორმას იმეორებს გასასვლელი ღიობების მოყვანილობები. ვგონებ, რომ ამ ფორმასაც თავისი ჩასახვის და არსებობის დროითი ფარგლები ექებნება.

პასტოფორიუმებში შემორჩენილი სხმული, პირამიდისებრი კამარა ძალზე არსებითი მანიშნია თარიღის გამოყვანის მცდელობისას, ისევე როგორც ამავე პასტოფორიუმების მართკუთხა ფორმა. უმწველლოვანესია იმ ერთიანი დაუნაწევრებელი კედლის არსებობა, რომელიც ცენტრალური ტაძრის დასავლეთი ბოლოდან აღმოსავლეთით პასტოფორიუმების ბოლომდე გადის. ყოველივე ამას ემატება ტრადიცია საძვალეზე ტაძრის აგებისა, ამ მოვლენასა და ტრადიციას ჩვენ განსახდვრულ დროს ვხვდებით.

ბოლოს კი ის მათარიღებელი, რომელიც მისი ტიპოლოგიური კუთვნილების დადგენის შემდგომ სხვა ძეგლებთან შედარებისას იკვეთება. კონკრეტულად, სამნავიანი ბაზილიკა მინაშენებით არც თუ ხშირი შემთხვევაა და შედარებით ანალიზისას გამოიკვეთება მისი დროითი არსებობის მიჯნები.

ამრიგად ეს ის მათარიღებელია ზოგადად, რომელთა მეშვეობითაც ვეცდებით ვაჩნაძიანის ბაზილიკის დროით ჩარჩოში მოქცევას, მისი თარიღის განსაზღვრას. ყოველი დეტალი ვრცლად და პარალელურ მასალასთან ერთად უნდა განვიხილოთ, რათა მივიღოთ სასურველი სურათი.

ერთ-ერთი ყველაზე თვალშისაცემი დეტალი, რომელიც შემორჩენილ ნაწილში გვხვდება ტაძრისა, არის „პასტოფორიუმებში“ აღმოსავლეთიდან მოწყობილი შესასვლელები. პირველი შემჩნევის შემთხვევაში ეს დეტალი თავისი გამორჩეულობით და უცნაურობით იპყრობს ყურადღებას. „პასტოფორიუმებში“ აღმოსავლეთიდან მოწყობილი შესასვლელები პირველ რიგში ფუნქციური შეუთავსებლობის გამო არ შეიძლება იქნეს მიჩნეული გარდამავალი ხანის ექსპერიმენტად, რისი საცდურიც, რაღა თქმა უნდა, არსებობს. გარდამავალი ხანის არქიტექტურული ექსპერიმენტები ნამდვილად, ყველაზე მეტად, ავლენს არსებული თუ დაგროვილი ცოდნის გათვალსაზიარებას. ყოველი მცდელობა გარდამავალი პერიოდის ექსპერიმენტებისა ხასიათდება მაღალი არქიტექტურული ოსტატობით, სწორედ ამ ნიშნით არ შეიძლება ვაჩნაძიანის ბაზილიკა გარდამავალი ხანის ექსპერიმენტად ჩაითვალოს. ფუნქციური თვალსაზრისით არსებული დეტალი თუ მოტივი შორსაა რაიმეგვარი ექსპერიმენტულობისგან. ის უფრო, ქართულ ხუროთმოძღვრებაში ძიების, ფორმირების, პერიოდზე მეტყველებს და ათვალსაზიარებს პირველ ნაბიჯებს, გადადგმულს ქართული ტაძართმშენებლობის ისტორიაში. ეს, რაღა თქმა უნდა, ერთმნიშვნელოვნად ამგვარადაა, თუკი მხოლოდ ერთი, სწორედ ამ მოტივით ვიხელმძღვანელებთ, მაგრამ ასე როდია და ჩვენ მას როდი განვიხილავთ მიკერძოებულად თუ თავის თავში ჩაკეტილ მოვლენად. ყოველი არსებული არქიტექტურული მოტივი ერთმანეთთან და მხოლოდ ერთმანეთთან კავშირში განიხილება, სწორედ მოტივთა, არქიტექტურულ ფორმათა განხილვანალიზი გვაძლევს რისამე დასკვნის გაკეთების საშუალებას. რას შეიძლება არქიტექტურის ისტორიის კონტექსტში და მისი თვალსაზრისით ამბობდეს ეს მოტივი? ერთი რამ ნათელია, რომ ამგვარ გადაწყვეტას, ასეთი თამამი მიდგომით ქართული ტაძართმშენებლობის ისტორიაში არ ვხვდებით. თუმცა მის სახემსხვაობარ ნიშნად შეიძლება მივიჩნიოთ და აგრეთვე მისი წარმოშობის შესაძლო

მაგალითადაც ნეკრესის IV საუკუნის ბაზილიკა. ამის გვერდით ნათა აღმოსავლეთითა და დასავლეთით გახსნილი არეები. ამ შემთხვევაში ნეკრესის ტაძრის დასავლეთი ნაწილები გვერდითა ნაგებობისა უკიდურესად არის მიბჯენილი კლდის პირს და არაა შესასვლელები, ხოლო აღმოსავლეთით ღია, თაღით გახსნილი შესასვლელები შეიძლება განიხილოს, როგორც შესაძლებლობა ამ მეთოდის დაშვებისა. რაღა თქმა უნდა, ის არ შეიძლება რაიმეგვარ ანალოგიად ჩაითვალოს ვანნაძიანის ბაზილიკისა, თუმცა როგორც შესაძლებლობა, ეს მოტივი უკვე განხორციელებულად შეიძლება მივიჩნიოთ, ნეკრესის ბაზილიკის სახით.

ამავე თვალსაზრისით, მაშინ, როდესაც მსგავს მოტივს ქართულ ხუროთმოძღვრებაში ძალზე იშვიათად ვხვდებით, მნიშვნელოვანია ანჩისხატის ბაზილიკის განხილვა. ცნობილია, რომ ანჩისხატის ტაძრის პასტოფორიუმებიც სწორედ ამგვარად იყო მოწყობილი და შესასვლელი დიობები პასტოფორიუმებში აღმოსავლეთიდანაც იყო დატანებული. აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ ისეთი მნიშვნელობის ძეგლზე, როგორც ანჩისხატია, მსგავსი გადაწყვეტის არსებობა, არ შეიძლება განსაკუთრებული ყურადღების გარეშე დარჩეს. ერთია, როდესაც ჩვენ რაიმე მოტივს, ერთეულის სახით, წავაწყდებით რომელსამე პერიფერიულ ტერიტორიაზე, ხოლო, მეორეა ის მნიშვნელოვნება ძეგლისა, რომელიც აქვს ანჩისხატის ბაზილიკას. ამით შეიძლება იმ დასკვნის გამოტანა და ჩემი ეს მცდელობაც იმას გულისხმობდა, რომ ამ მოტივის არსებობა მხოლოდ რაიმე, ერთეული, გამონაკლისის სახით კი არ უნდა მივიღოთ, არამედ, გარკვეული სტრუქტურული ელემენტის მნიშვნელობის მატარებლად, რომელიც თავისთავად განსაზღვრული იყო თავად ლიტურგიკით, რაზედაც დღესდღეობით წარმოდგენის შექმნა ძალზე რთულია. ანჩისხატისა და ვანნაძიანის ბაზილიკების საერთო კონტექსტში განხილვა არა მხოლოდ ხსენებული მოტივის, არამედ გვემარებიოთ სტრუქტურის თვალსაზრისითაც ძალზე მნიშვნელოვანია. თუმცა, ვიდრე უშუალოდ სივრცით-გვემარებით შედარებას შევუდგებოდეთ, თავად პასტოფორიუმების საკითხი ამოვწუროთ და ვნახოთ თუ რა განსხვავებაა მათ გადაწყვეტას შორის. უპირველესი კი ამ მხრივ შესასვლელების მოწყობაა, სადაც ვანნაძიანის შემთხვევაში გვხვდება სამკვეთლოს მხარეს სამი გასასვლელი დიობი, რომელთაგან ორი აღმოსავლეთისა და დასავლეთისაა, ხოლო ერთი ჩრდილოეთით არსებულ მინაშენს უკავშირდება. ანჩისხატის შემთხვევაში ორსავე მხარეს პასტოფორიუმებში ორ-ორი შესასვლელია დასავლეთისა და აღმოსავლეთისა. განსხვავება გვხვდება ზომებშიც. ანჩისხატის შემთხვევაში ორივე ეს სათავსი სხვადასხვა ზომისა და ფორმისაა, სამხრეთისა კვადრატს უახლოვდება, ხოლო ჩრდილოეთისა განშია ოდნავ, მაგრამ შესამჩნევად, გასული. ვანნაძიანის ბაზილიკის ორივე პასტოფორიუმის ფორმაცა და ზომაც იდენტურია. ცხადია, რომ აღმოსავლეთი, საკურთხევლისა და მისი მეზობელი სათავსების, სტრუქტურა ვანნაძიანის ბაზილიკისა ძალზე ახლოსაა ანჩისხატთან. მაგრამ მათ შორის არსებობს სხვაობები, რომლებმაც განსაკუთრებული როლი შეიძლება შეასრულოს დროით მათ დიფერენცირებაში, თუმცა ეს შედარებით ქვემოთ, მას შემდეგ, რაც მთლიანად გავაანალიზებთ გვემარებით სტრუქტურას.

ანჩისხატის შიდა სივრცის გადაწყვეტა, მეტადრე კი აღმოსავლეთი ნაწილისა,

როგორც უკვე აღვნიშნეთ, თითქმის რომ ანალოგიურია ვაჩნაძიანისა. იმის გამო, რომ ჩვენ არ შემოგვრჩა დასავლეთი ნაწილი და წარმოდგენის შექმნა რთულდება ვაჩნაძიანის ბაზილიკის სივრცულ გადაწყვეტასა და დასავლეთი ნაწილის გეგმარებით მოწყობასთან დაკავშირებით, გვაქვს საფუძველი ვივარაუდოთ, რომ სავსებით შესაძლებელია შიდა სივრცე დაახლოებით იმგვარად წარმოვიდგინოთ, როგორც ეს ანჩისხატის ბაზილიკაშია. ყველაზე მნიშვნელოვანი ის გარემოებაა, რომელიც ამ ორ ძეგლს კიდევ უფრო აახლოებს ერთმანეთს. ესაა, სამხრეთიდან არსებული მინაშენები, რომელიც ვაჩნაძიანის შემთხვევაში ნაწილობრივია შემორჩენილი, ხოლო, ანჩისხატში გეგმის დონეზედაა შემონახული. საერთო ჯამში, ყოველგარი გადამეტების გარეშე, შეიძლება ითქვას, რომ არსებობს გარკვეული გეგმარებით-სტრუქტურული ხასიათის მსგავსებანი ორსავე გაანალიზებულ ძეგლს შორის.

ძალზე არსებითია ის გარემოებანი, რომლებიც მათ შორის განსხვავებაზე მიგვითითებენ. როგორც უკვე აღვნიშნეთ, ამ განსხვავებათა გამოვლენის პარალელურად შესაძლებელი ხდება მათი დროითი დიფერენცირება. ამრიგად, იმავე პასტოფორიუმებს თუ მიუვბრუნდებით და მათ კამარებს კონკრეტულად, მივხვდებით, რომ შედარებით უკეთაა გამართული და გაცილებით მეტ სამშენებლო ცოდნასა და ოსტატობაზე მიუთითებს ანჩისხატის ბაზილიკა, ვიდრე – ვაჩნაძიანისა. უმთავრესი აქ, ალბათ, ისაა, რომ ანჩისხატის პასტოფორიუმების თავზე მეორე სართულებია მოწყობილი, რომელშიც ამავე სათავსებში არსებული კიბის უჯრედითაა შესაძლებელი მოხვედრა. ეს, ვგონებ, რომ გარკვეულწილად მიუთითებს მათ შორის დროით დიფერენცირებაზე და ვაჩნაძიანს შედარებით ადრეულ ხანაში ათავსებს. აქვე აღსანიშნავია, პასტოფორიუმების კამარათა სახეებიც. ანჩისხატის ნახევარწრიული კამარის საპირწონედ ვაჩნაძიანში გვხვდება სხმული პირამიდისებრი კამარა, რაც თავისთავად მიუთითებს მის ადრეულობაზე. ამას გარდა, ჩვენ ვხვდებით სარკმლების პროფილებს შორის განსხვავებულ გადაწყვეტას. აღმოსავლეთით თითქმის რომ ანალოგიურადაა გადანაწილებული სარკმლები ორსავე ძეგლში, ერთი დიდი სარკმელი საკურთხეველისა და ორი მცირე პასტოფორიუმების აღმოსავლეთი კარის თავზე. ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ საკურთხეველის სარკმელს ორივე შემთხვევაში ბოლოებგადანაკეცი წარბი ასრულებს. განსხვავება კი თავად სარკმელთა მოყვანილობასა და ზომებშია, ვაჩნაძიანის შემთხვევაში მოცემულია შედარებით მცირე სარკმლები, რომელთა წირთხლებიც დახრილია და ინტერიერისკენ ფართოვდება, ამას ემატება ის, რომ სამივე სარკმელი ნალისებრი ფორმით სრულდება, მათი თავები ნალისებრი ფორმისაა. რაც შეეხება ანჩისხატს, აქ პარალელურწირთხლებიან სარკმლებს ვხვდებით. სარკმელთა ნალისებური თავსართით გასრულებაც ერთ-ერთი მანიშნია ადრეული ძეგლებისა. ამდენად, სარკმელთა გადაწყვეტაც მიუთითებს იმაზე, რომ ვაჩნაძიანის ბაზილიკა შედარებით ადრეულად შეგვიძლია მივიჩნიოთ. ამას, რაღა თქმა უნდა, შეიძლება დაემატოს თავად საკურთხეველის გადაწყვეტაც, როდესაც ნალისებური მონახახის სიმკვეთრე ანჩისხატში ნაკლებია, როგორც აფსიდის ისე სატრიუმფო თაღის შემთხვევაში, ისე, რომ თითქმის შეუმჩნეველიც კია. რაც შეეხება ვაჩნაძიანს, აქ აფსიდის მოყვანილობაცა და სატრიუმფო თაღიც მკვეთრად ნალისებრი ფორმისაა. ნალისებრი ფორ-

მის თაღები, სარკმლები, აფსიდები როგორც ცნობილია, ადრეულ ძეგლებში გავრცელებული და ამ თვალსაზრისითაც შესაძლებელია ვაჩნაძიანის ანჩისხატთან შედარებით, ადრეულ ძეგლად მიჩნევა.

მნიშვნელოვნად მიმაჩნია თავად წყობაც, მიუხედავად მათ შორის მასალის სხვაობისა. ანჩისხატის შემთხვევაში მოცემულია ძალზე ოსტატური და დახელოვებული, არა მხოლოდ ქვის წყობა, არამედ თავად კონსტრუქციული ელემენტების გადაწყვეტა-გამოყვანაც, რაც შედარებით მოუხეშავსა და მძიმე ხასიათს ატარებს ვაჩნაძიანში. ასევე შედარებით ტლანქია და მძიმე საკუროთხველის წარბის მოყვანილობაცა და კვეთაც ვიდრე ეს ანჩისხატშია მოცემული, მიუხედავად იმისა, რომ ორსავე შემთხვევაში ძალზე დაზიანებულია რელიეფური მოტივები.

ამრიგად, ვგონებ, რომ ნათლად გამოიხატა ის საერთო ნიშნები, რომლებიც ჩვენი თემის მთავარი საკვლევი ობიექტისა და ანჩისხატის ბაზილიკის ერთიან კონტექსტში განხილვის მიზეზი გახდა. ასევე წარმოჩინდა მათ შორის განსხვავება, რამაც მოგვცა საშუალება მათ შორის დროითი დიფერენცირება დაგვედგინა.

გარდა ანჩისხატისა, ჩვენ მოგვიწევს სხვა ძეგლების მოხმობა და მათთან კავშირში ვაჩნაძიანის ბაზილიკის განხილვა. ასეთი და ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი ნაგებობა, სწორედ რომ აღმოსავლეთით არსებული შესავლელების თვალსაზრისით ძველი გაგაზის VI საუკუნის გუმბათიანი ნაგებობაა. ძველი გაგაზის ტეტრაკონქის ჩრდილოეთ და სამხრეთ-აღმოსავლეთით დატანებულია შესავლელი ღიობები, რაც თავისთავად, კიდევ ერთხელ, მიუთითებს აღმოსავლეთით კარის ან – უფრო ზუსტად, კარების არსებობის ლიტურგიკულ საჭიროებაზე. ამ შემთხვევაში ჩვენს წინაშე სრულებით განსხვავებული გეგმარების ნაგებობაა, რაც კიდევ უფრო მეტად ათვალსაჩინოებს და ასაბუთებს ჩვენს ვარაუდს, ერთი მხრივ, ადრეულ ძეგლებში ამ მოტივის არსებობის, ხოლო, მეორე მხრივ, მისი ლიტურგიკული საჭიროებისა და აუცილებლობის შესახებ.

ამგვარად, ძველი გაგაზი გუმბათიანი ნაგებობაა, ტეტრაკონქის ტიპის, რომლის ფარგლებშიც გვხვდება ჩვენ მიერ განხილული აღმოსავლეთით მოწყობილი შესასვლელი. განსაკუთრებულ ანალიზს ძველი გაგაზისა არ შეეუდგებით, რადგან ამ შემთხვევაში იგი არ წარმოდგენს ჩვენ მიერ განსახილველი სატაძრო გეგმარების ნაწილს. ამდენად, ცხადია მნიშვნელოვნება იმ გადაწყვეტისა, რომელსაც ჩვენ ვხვდებით ვაჩნაძიანის ბაზილიკაში, ანჩისხატსა და ძველი გაგაზში.

ეს დანამატი ნაგებობისა უმნიშვნელოვანესია ჩვენ მიერ თავში დასახელებული მათარიღებელი ელემენტებიდან. ჩვენ აღმოსავლეთით არსებული შესასვლელის მხოლოდღა ქართული მაგალითები განვიხილეთ და ისე გამოვიდა, რომ მისი დროითი არსებობის საზღვრები, უფრო მეტი მისი ზედა ზღვარი VI საუკუნეა, ხოლო ქვედა ზღვარის განხილვა შეგვიძლია არაქართული, ადრებიზანტიური ქრისტიანული ხუროთმოძღვრების მაგალითზე.

აქ კი, ძალზე მოკლეთ უნდა დავასახელოთ ის ნაგებობები, რომლებიც ამავე კონტექსტში განხილული აქვს რ. კრაუტჰაიმერს ადრექრისტიანული და ბიზანტიური არქიტექტურის ფარგლებში¹¹. ამ სათავსების მნიშვნელობის გარკვევაში ვერ ვიტყვით, რომ დასავლური მეცნიერება წინაა. სწორედ იმგვარად, როგორც ჩვენ,

11 R. Krautheimer, Early Christian and Byzantine Architecture, 1981, გვ. 111, სურ. 79. 164.

ვერაფერს კონკრეტულს ვერ ასახელებს თავად რ. კრაუტჰაიმერი. რა თქმა უნდა, მოსაძიებელია შესაბამისი ლიტურგიკული ცნობა, რომლის მიხედვითაც ნათელი შეიძლება მოეფინოს იმ სათავსთა დანიშნულებას, რომელთა შესასვლელებიც აღმოსავლეთიდანაა გაჭრილი. სადღუსტრაციოდ ავტორს თავის წიგნში რამდენიმე მსგავსი ნაგებობა აქვს დასახელებული, მათ შორის წმ. იოანე ნათლისმცემლის სტუდიოსის ტაძარი, რომელიც მდებარეობს კონსტანტინოპოლში და თარიღდება V საუკუნის პირველი ნახევრით, წმ. დიმიტრის ბაზილიკა თესალონიკში, ამავე დროის და კონსტანტინოპოლის აია სოფია (VI ს.). ყოველივე იმის გათვალისწინებით, რაც არა მხოლოდ ქართული, არამედ, დასავლური წყაროების მიხედვით შეიძლება დავასკვნათ, არც თუ ბევრს გვაძლევს საერთო ჯამში ზემოთ ხსენებული სათავსები ფუნქციური მნიშვნელობის დადგენის თვალსაზრისით. თუმცადა, აქვე ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ დროითი არსებობის თვალსაზრისით ეს უკანასკნელი ძალიან მოკლე და კონკრეტული საზღვრების ცენტრში ექცევა. რ. კრაუტჰაიმერის მიერ დასახელებული და ჩვენ მიერ მოხმობილი სამი ძეგლი ერთიანობაში გაგვძლევს ქრონოლოგიურ დაზუსტებას. ესაა V-VI საუკუნეები. ძნელია რისამე დასკვნის გამოტანა, მაგრამ ფაქტი ისაა, რომ შემდგომ უკვე აღარ გვხვდება პასტოფორიუმთა ამდაგვარი გადაწყვეტა. VIII საუკუნიდან კი უკვე დადასტურებულად აქ იმართება სამკვეთლო და საღვთაწიგნე. ამდენად, გამოდის, რომ მოსაძიებელია სამკვეთლო-საღვთაწიგნემდე ამ სათავსთა დანიშნულება, რაც უთუოდ ლიტურგიკული წესის ფარგლებში და მისი მეშვეობითაა შესაძლებელი.

აღმოსავლეთი შესასვლელების, როგორც პარალელების განხილვა, რომლებიც მათარიღებელ ელემენტად გვქონდა მოყვანილი, ვგონებ, რომ ამოწურულია. ამდენად, მოგვიწევს იმ მათარიღებელთა დაკონკრეტება და მაგალითების სახით განხილვა, რომლებიც ზემოთ ვახსენეთ. უპირველესად მინდა შევეხო შედარებით ზოგადსა და ძალზე არსებით საკითხს. ესაა საფლავს ზედა ნაგებობების ისტორია. რა თქმა უნდა, მისი ზედმიწევნითი განხილვა ჩვენი თემიდან გადაგვიყვანს, მაგრამ უზოგადესად მინდა შევნიშნო, რომ წმინდანთა საფლავზე, რაიმე რელიგიური დანიშნულების, განსაკუთრებული მნიშვნელობის საკულტო რელიქვიაზე სამლოცველოსა და ტაძრის დადგმა ქართული კულტურისათვის ძალზე სახასიათოა და შეინიშნება ადრეულ პერიოდში. წმინდანთა საფლავებსა და სამარტვილე ადგილებზე ტაძართა აგებასთან ერთად სახსენებელია წარმართული სალოცავების ნარჩენებსა და ნაკვალევზე, უკვე ქრისტიანული რელიგიის ფარგლებში, ახალი რელიგიის სიმბოლოდ და ნიშნად ძველის დათრგუნვისა, ტაძართა შენება. ჩვენში არც თუ ცოტაა ამგვარი მოსაზრებითა და რწმენა-წარმოდგენით გამართული ხუროთმოძღვრული ნაგებობა. მათ შორის, ვგონებ, ძელი ცხოვლის, წმ. ნინოსეული ჯვრის თავზე აღმართული არქიტექტურული ნაგებობის და ცამეტ ასურელ მამათა საფლავების, წმ. დავით გარეჯელის, შიო მღვიმელისა და ნეკრესში სავარაუდებელი თუ იოანე ზედაზნელის საფლავებზე აღმართული ნაგებობების დასახელებაც კმარა, რომ აღარაფერი ვთქვათ წმ. რაჟდენ პირველმოწამის ნეშთთან დაკავშირებულ ორ ძალზე ცნობილ, ნიქოზისა და წრომის ტაძრებზე¹². ამდენად, ყოველი ეს მოვლენა ცნობილია,

12 იხ. დ. თუმანიშვილი, დასახ. ნაშრომი.

რომ ადრეული შუა საუკუნეების ეტაპზე გვხვდება, რაც გვაძლევს საფუძველს ვარაუდისა, რომ ვაჩნაძიანში სამხრეთი ეკლესიის ქვეშ გამართული სამარხი სწორედ ამ ადრეული პერიოდის აქტიური მოვლენების ნაწილად მივიჩნიოთ. არც ისაა გამორიცხული, რომ თავად ტაძარი და მისი აგება უკავშირდებოდეს რომელიმე წმინდანს და სრულებით არაა გასაკვირი იმის არცოდნა, თუ ვისას. ჩვენში ისტორიული ცნობების სიმწირის გამო ხომ მრავალი და მრავალი ასეთი და სხვაგვარი საკითხი გამოუკვლეველი და გამოუცნობია. ერთი რამ კი ცხადია, ადრეული შუა საუკუნეების მოვლენად მიჩნეული მისწრაფება წმინდანთა საფლავებზე სამლოცველო-ტაძართა გამართვა და ტრადიცია შემდგომ მივიწყებას მიეცემა და ისიც კი მიაქვს დავიწყების ქარს თუ ვის სახელობაზე, რომელი წმინდანის საფლავზე გაიმართა და აიგო ესა თუ ის ტაძარი. ამ პირობებში, რა თქმა უნდა, შესაძლებელია ორი ვარაუდის გამოთქმა, მათ შორის ერთისა მეტად თამამად – საფლავებზე ტაძართა აღმართვა ადრეულ პერიოდს მიანიშნებს. მეორე კი ისაა, რომ შეგვიძლია, ვაჩნაძიანში რომელიმე წმინდანი ვიგულებოთ, ეს კიდევ ერთხელ ვიმეორებ, წმინდანთა საფლავებთან დაკავშირებული მოვლენებისა და ჩვენამდე მოუღწეველი წყაროების არარსებობის გათვალისწინებით.

ერთიან კონტექსტში შეიძლება განვიხილოთ ვაჩნაძიანის არქიტექტურული ელემენტები, რომლებიც ჩვენ მათარილებლად გვაქვს მოხმობილი. ძალზე მნიშვნელოვანია, ჩვენს მიერ ნახსენები პასტოფორიუმების გეგმარება, რომელიც გარკვეული თვალსაზრისით მოინიშნა კიდევაც დროითი ჩარჩოებით, თუმცა, როგორც უკვე ვახსენეთ, დიდი მნიშვნელობა ენიჭება ამავე პასტოფორიუმების კამარების სტრუქტურას. ვაჩნაძიანში არსებული სხმული, პირამიდისებრი კამარა, რომელსაც ჭერემის ადრეული, კვადრატული გეგმარებისა და ოთხი მხრიდან თაღებით გახსნილი ნაგებობის სახით მოეპოვება ანალოგი. ასეთი გადაწყვეტა კამარებისა ქართული ხუროთმოძღვრების ადრეულ ეტაპზე გვხვდება მხოლოდ და შემდგომ აღარ მეორდება. ასეთსავე მაგალითებს წარმოადგენს ნაღისებური ფორმა. მათ ჩვენ ვხვდებით აფსიდებში, სარკმლებსა და თაღების გამოყვანაში და ესეც ადრეულ პერიოდში. საამისო მაგალითი რა თქმა უნდა ძალზე ბევრია და უპირველესი ალბათ ისევე ბოლნისის სიონია, ხოლო შემდგომ თითქმის ყველა ნაგებობაში გვხვდება ეს მოტივი კახეთში VI-VII საუკუნეებში თაღების მოყვანილობაში. ასევე აფსიდების ნაღისებრი მოყვანილობა შეიძლება შეგვხვდეს ციხისძირში (V ს.), სამის სამებაში (V-VI სს.), ახშანში (VI ს-ის II ნახ.), ნატკორაში (VI ს.). ეს რაც შეეხება სამნავიან ბაზილიკებს, ასევე მრავლად ვხვდებით ამ ფორმის აფსიდებს სამეკლესიიან ბაზილიკებშიც მაგ.: ვანათი (VI ს.), შაშიანის სამება (VI-VII სს.), რუისპირი (VI ს.), ნეკრესი (VI ს.), ამიდასტური (VI ს.). ნაღისებრი მოყვანილობის აფსიდებია მანხუტის ორივე ტაძარში (V-VI სს.), წვეროდაბალში (V-VIII სს.), უკანგორში (VI ს.) და ა.შ. ზემოთ დასახელებული ძეგლების უმეტესობაში, გარდა აფსიდთა ნაღისებრი მოყვანილობისა, გვხვდება ამავე ფორმის თაღები. უფრო ხშირად ექსტერიერის, ანუ გარშემოსავლელისა და შედარებით იშვიათი, მაგრამ საკმაოდ ბევრი საიმისოდ, რომ ზემოთ ხსენებულ დასკვნაში ეჭვი არ შევიტანოთ, ინტერიერშიც, ნავთგამყოფ თაღებზე.

ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი მათარილებელი ელემენტი, რომელიც ნაკ-

ლებად ცნობილია და ბოლოდროინდელი კვლევებისას გამოაშკარავდა, სამხრეთისა და ჩრდილოეთ კედლების ერთიანი, დაუნაწევრებელი, სვლაა პასტოფორიუმების ბოლომდე. ასე მაგ.: შაშიანის სამება (VI-VII სს.), კონდოლი (VI ს.), ვაზისუბანი (VI ს-ის II ნახ.), ნატკორა (VI ს.), ხირსა (VI ს.).

ამდენად, ვგონებ, რომ ძალზე არსებითია ის მათარიღებელი ელემენტები, რომლებიც შემორჩენილია ვაჩნაძიანის ბაზილიკაში. უმნიშვნელოვანესი ის გარემოებაა, რომ ყოველი ეს დეტალი მიუთითებს ადრეულ პერიოდზე. ამრიგად, არსებული მათარიღებლებიცა და შედარებითი ანალიზიც მიგვითითებს, რომ ვაჩნაძიანის ბაზილიკა თავისი მოცემულობებით, რომლებიც შემორჩენილია ჯდება V-VI საუკუნეებისათვის სახასიათო ნიშანთა სისტემაში. ამასთან, ჩვენ მიერ უკვე ჩატარებულმა შედარებითმა ანალიზმა გვაჩვენა, რომ ვაჩნაძიანი უფრო არდრეულია ვიდრე ანჩისხატი და ძველი გავაზი, რაც გულისხმობს, რომ საქმე გვაქვს V საუკუნესთან. ამ მოსაზრებას არა თუ არ უშლის ხელს არც ერთი მონაცემი მასზე არსებული, არამედ, პირუკუ, ყოველი დეტალი ამის დასტურია. განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია ამ მხრივ არა მხოლოდ სტრუქტურა და არქიტექტურულ-გეგმარებითი ელემენტები, არამედ თავად შესრულების მანერა. აქ კი ერთი არსებითი დეტალი იკვეთება ძალზე ადრეული ძეგლებისათვის მახასიათებელი. ესაა ერთგვარი, სიმძიმე, მასათა დამჯდარი და შეიძლება ითქვას, ტლანქი ფორმები. ეს არდრეული ნიშნები შეიძლება დახასიათდეს, როგორც მძიმე არქიტექტურული ფორმები, მასიური და ძლიერი მოყვანილობები ელემენტებისა, მძლავრი და მძიმე ხასიათი თავად არქიტექტურისა, რაც იკვეთება ყოველი არქიტექტურული ფორმის გამოყვანასა თუ ამოზიდვაში. ესაა დამჯდარი, მიწას ძლიერად მოჭიდებული და ძლიერი ხუროთმოძღვრების ნიმუში, რომელიც თავისი ამ მახასიათებლებით, ძნელი მისასადაგებელია VI საუკუნის არქიტექტურის, უკვე პროპორცია-ნაპოვნი, შედარებით მსუბუქი და თავისუფალი, მოწესრიგებული და კონსტრუქციულად განსაკუთრებულად გამართული მშენებლობის ტექნიკისთვის. ამავდროულად, სწორედ რომ თავისუფლად შევძლებთ, ზემოთ ხსენებული მახასიათებლების გამო მის გაყვანას V საუკუნის ძეგლებში. ეს ისევ ფორმირებისა და ჩამოყალიბების პროცესია ქართულ ხუროთმოძღვრებაში, ეს პროცესი, რაღა თქმა უნდა, აისახა ბაზილიკური ფორმა-გეგმარების ჩამოყალიბებაშიც. ამდენად, არსებული ნიშნები მთელი ვაჩნაძიანის ბაზილიკისა ძალზე მეტყველია და ანალიზის შედეგად უნდა ვივარაუდოთ, რომ მიუთითებს V საუკუნეზე.

რა თქმა უნდა, ძნელია ზუსტად რისამე გამონაკვთვა და დადასტურება, მაგრამ შედარებითი ანალიზის შედეგად მიღებული დასკვნების საწინააღმდეგოდ გამოთქმა რაიმე მოსაზრებისა კიდევ უფრო დიდი უზუსტობა იქნება. იმისათვის, რომ კიდევ უფრო მეტი სიცხადით გამოიკვეთოს ვაჩნაძიანის თარიღთან დაკავშირებული მოსაზრებები, კვლავ რამდენიმე ასპექტით შევადაროთ იგი V-VI საუკუნეების ბაზილიკებს.

ანჩისხატისა და ძველი გავაზის კონტექსტუალური განხილვის შემდგომ ვაჩნაძიანის თარიღის კიდევ მეტი დაზუსტებისა და სხვა მათარიღებელთა შედარებითი ანალიზის შედეგად დაზუსტებისთვის უნდა მოვიხმოთ, უკვე ხსენებული, ვაზისუბნის სამნავიანი ბაზილიკა გარშემოსავლელით. რადგანაც უკვე დადგინდა,

რომ ვაჩნაძიანის ბაზილიკა სწორედ სამნავიანი ბაზილიკაა გარშემოსავლელით თუ მინაშენებით¹³ მოგვიწევს მათი საერთო კონტექსტში განხილვა. სწორედ იმის გამო, რომ ჩვენ არ მოგვეპოვება სამნავიანი ბაზილიკის ამდგვარი გადაწყვეტა, ანუ ეს უკანასკნელი გარშემოსავლელით, მოგვიწევს მისი ერთადერთ ნაგებობასთან კავშირში განხილვა და ეს, რაღა თქმა უნდა, ვაზისუბანია. და რადგანაც შესაძლებელია, ვაჩნაძიანი ვიგულვით არა უცილობლად გარშემოსავლელიან ბაზილიკად, არამედ გვაქვს უფლება იგი მოვიაზროთ, როგორც მინაშენებიანი ბაზილიკა – ასევე აუცილებელია მისი განხილვა სხვა, ამდაგვარად გადაწყვეტილი, გეგმარების ტაძრებთან კავშირში. ასეთად, სრულებით თავისუფლად შეიძლება ავიღოთ პირველი და ძალზე მნიშვნელოვანი ნაგებობა ამ ტიპისა – ბოლნისის სიონი.

ჩვენ უკვე გვაქვს ვაჩნაძიანის ფორმა-გეგმარებითი გადაწყვეტის რაგვარობაზე წარმოდგენა, ასევე ვიცით თუ რაგვარი გეგმარებით-სტრუქტურული სახითაა წარმოდგენილი ვაზისუბნისა და ბოლნისის სიონის ბაზილიკები, შეგვიძლია ვიმსჯელოთ იმაზე, თუ რა საერთო და განმასხვავებელი ნიშანთვისებები შეიძლება მოიძებნოს ამ ორ დასახელებულ ძეგლსა და ვაჩნაძიანს შორის. უპირველესად, ალბათ, ცენტრალური სივრცის აღმოსავლეთი სტრუქტურისა და ამავე ცენტრალური სივრცის დამოკიდებულებაა განსახილველი მინაშენებთან, რომელნიც შემოგვრჩა ვაჩნაძიანში. არსებითად აღმოსავლეთის გადაწყვეტის თვალსაზრისით ვაზისუბნისა და ვაჩნაძიანის შემთხვევაში ერთსა და იმავე სტრუქტურას ვხვდებით, სადაც მოცემულია გრძივი, დაუნაწევრებელი კედლები სამხრეთსა და ჩრდილოეთში შემავალი პასტოფორიუმების ბოლომდე. შედარებით მცირე ბემაა ვაჩნაძიანში, პასტოფორიუმებს შორის, როგორც წესი, საკურთხევლის აფსიდი. ურთიერთმიმართება საკურთხეველსა და პასტოფორიუმებს შორის ერთგვარია ორსავე ძეგლში, თუმცა საკურთხევლის აფსიდი, როგორც უკვე აღვნიშნეთ, ვაჩნაძიანში ნაღისებრია, განსხვავებით ვაზისუბნის ნახევარწრიული მოყვანილობის აფსიდისგან. ცენტრალური ტაძრის ორსავე მხარეს მინაშენებია და ეს მინაშენები გვხვდება ვაზისუბანშიც და ვაჩნაძიანშიც, მაგრამ რამდენიმე განსხვავებით. ვაზისუბნის ორივე მინაშენი აღმოსავლეთით ნახევარწრიული აფსიდით სრულდება, ხოლო, ვაჩნაძიანში აფსიდი მხოლოდ სამხრეთითაა, ჩრდილოეთი სათავსი, როგორც უკვე ვიცით მართკუთხა ფორმისაა, აქვეა გასასვლელი კარი, რომლითაც სადიაკვნის ოთახი დამატებით მინაშენს უკავშირდება. ვაზისუბნის ბაზილიკაში გარშემოსავლელი ერთიანია და არ ნაწევრდება სათავსებად, სწორედ ამ სხვაობას ვხვდებით ვაჩნაძიანში, სადაც ჩრდილო-აღმოსავლეთი სათავსი დამოუკიდებელია და მას ებმის აფსიდის ან ნაწილი ნაგებობისა, რომელიც შემორჩენილი აღარაა. ამრიგად, გამოდის, რომ მიუხედავდ მათი მსგავსებისა, საკმაოდ ნათელია განმასხვავებელი ნიშ-

13 ჩვენს შემთხვევაში, მაშინ, როდესაც დასავლეთი ნაწილი სრულებითაა დაკარგული, ძნელია დაზუსტებით თქმა იმისა, რომ ვაჩნაძიანის ბაზილიკას მინაშენები სამხრ. და ჩრდ. მხრიდან თუ სამხრეთი გარშემოსავლელი ჰქონდა. ვგონებ ორივე ვარაუდი მისაღები და გასათვალისწინებელია. ამდენად, განსახილველიც ორივე კონკრეტული აღდგენის შემთხვევაში საბოლოო სახის დროითი კუთვნილება. თუმცა წინასწარულად შეიძლება აღნიშვნა იმისაც, რომ ორივე გადაწყვეტის შემთხვევაში დათარიღების საკითხი მნიშვნელოვნად არ შეიძლება შეიცვალოს.

ნებიც. აფსიდის მოყვანილობაცა და პასტოფორიუმების გადაწყვეტაც ნათლად მიუთითებს, რომ ვანნაძიანის ბაზილიკა ვაზისუბნის გამართულ სტრუქტურაზე ადრეული უნდა იყოს. აშკარადვე იკვეთება ის ძიებითი და ფორმირებითი ხასიათი ვანნაძიანისა, რომელიც უკვე რამდენჯერმე ვახსენეთ. შესაბამისად VI საუკუნის ვაზისუბანთან შედარებისასაც იკვეთება ვანნაძიანის ადრეული ნიშნები.

დასასრულ, უნდა აღინიშნოს, რომ ყოველი მათარიღებელი ელემენტი, რაც ჩვენს შემთხვევაში შეიძლება გამოგვდგომოდა და რაც იყო საერთო ჯამში შემორჩენილი, ერთი აზრით განვითარდა. მათარიღებელ ელემენტთა ცალკეულმა და სხვა ძეგლებთან კავშირში განხილვამ მოგვცა ადრეული თარიღი და ეს, ჩვენი ვარაუდით, V საუკუნით განისაზღვრა. ამდენად, მოცემული ანალიზის შედეგად მიღებულია თარიღი, რომლის შედარებით დაზუსტებას შემდგომ თავში, დასკვნაში შევეხებით.

არსებული თარიღის დასაბუთებისა და კიდევ უფრო მეტი კონკრეტიზაციისათვის კი ძალზე მნიშვნელოვანია დასკვნის სახით ისტორიული გეოგრაფიის მასალები. მასალები, რომლებმაც ჩვენ შემთხვევაში, თუ შეიძლება ითქვას, ამგვარად, გადამწყვეტი ფაზის მნიშვნელობა შეიძინა. ისტორიული გეოგრაფიის გარეშე ისედაც სრულებით წარმოუდგენელია რომელიმე ძეგლზე მუშაობა და განსაკუთრებით მისი დათარიღება, მაგრამ ქართული მასალების სიმწირისა და დაულაგებლობის გათვალისწინებით ამ მასალათა გამოყენება იშვიათად თუა შესაძლებელი. ვანნაძიანი ის განსაკუთრებული შემთხვევაა, რომელსაც შეგვიძლია მივუყენოთ ისტორიული გეოგრაფიის ის მასალები, რომლებიც შედარებით დალაგებული და შესწავლილია. კახეთის ისტორიული გეოგრაფიისა და გეოგრაფიული განვითარების შესახებ ვრცელი კვლევის ფარგლებში თ. თოდრიას გამოთქმული აქვს მრავალი ძალზე საყურადღებო მოსაზრება, რომელთაგან განსაკუთრებული მნიშვნელობის, ჩვენი საკითხისთვის, კახეთში მიმდინარე ვახტანგ გორგასლის აღმშენებლობის პროცესებია.

იმ ტერიტორიის გათვალისწინებით, რომელზეც ახლა ვანნაძიანის ბაზილიკა მდებარეობს ანუ დღევანდელი გურჯაანის რაიონი, ჩვენი ყურადღება მივმართეთ უძველეს ცნობებზე ველისციხესთან დაკავშირებით. პირველად ველისციხე წყაროებში V საუკუნის მოვლენებთან დაკავშირებით იხსენიება და ისტორიული გეოგრაფიის თვალსაზრისით დიდად მნიშვნელოვან როლს ასრულებს. ასევე ცნობილია, რომ IV-V საუკუნეებში მთელი წინამხარი კახეთისა ველისციხის მიწებად იწოდება. ისტორიულ წყაროებში ძალზე მნიშვნელოვანია უკვე ჭერემისა და ველისციხის ერთიან კონტექსტში მოხსენიება, სადაც განსაკუთრებული აქცენტით, ქართლის მეფეთა მიერ, ველისციხისა და ჭერემის ციხეთა აღების ამბებია მოყოლილი¹⁴. ველისციხესთან დაკავშირებით მნიშვნელოვანია ის ცნობაც, რომლის მიხედვითაც ველისციხე კარგავს თავის პირვანდელ სიძლიერეს მას მერე, რაც ვახტანგ გორგასალი ჭერემში ადადგენს და ხელახალ სიცოცხლეს უბრუნებს იქაურობას. ისიც ცნობილია, რომ ვახტანგმა აქ დასვა ეპისკოპოსი (V ს-ის II ნახ.) და ამდენად, გახდა მნიშვნელოვანი ცენტრი, რომელთან მიმართებითაც ველისციხემ დამცველის ფუნქცია შეიძინა. როგორც უკვე აღვნიშნეთ და არსებული მასალიდან

14 ქართლის ცხოვრება, I, თბ., 1955, გვ. 201.

გამომდინარე ვხვდებით დღევანდელი გურჯაანის რაიონის ტერიტორიაზე ჯერ კვლისციხისა და შემდგომ ჭერემის დომინირებას, რაც თავისთავად გასაგებს ხდის იმ აღმშენებლობას, რომლის ნაშთებიც დღესდღეობითაა შემორჩენილი.

ჭერემის ისტორიული გეოგრაფიის შესახებ გვიან ცნობას ვხვდებით თეიმურაზ II-ის ბრძანებულებაში¹⁵. ამის მიხედვით ვგებულობთ იმდროინდელი ტერიტორიული დაყოფის რაგვარობას და ვიცით, რომ ამ დროისთვის ჭერემი მოიცავდა ტერიტორიას შიდა კახეთში კონდოლიდან ვეჯინამდე და გარე კახეთში მეღაანიდან შიბლიანამდე, ეს კი თანამედროვე გურჯაანის რაიონია ანუ ის ტერიტორია, რომლის ცენტრშიც მდებარეობს ვაჩნაძიანის ბაზილიკა.

V საუკუნის მეორე ნახევრიდან ჭერემი რელიგიური და პოლიტიკური ცენტრი ხდება კახეთისა, რაც გრძელდება VIII საუკუნის მეორე ნახევრამდე. ამ პერიოდში კი იწყება მნიშვნელოვანი გარდატეხები ეკონომიკური და სოციალური თვალსაზრისით, რის მიხედვითაც ეკონომიკურ-პოლიტიკური ცენტრები მთიდან ბარისკენ ინაცვლებს, ასეთსავე მოვლენებს შედარებით ადრე ვხვდებით რელიგიურ ცხოვრებაში. მხედველობაში მაქვს ამავე ტერიტორიაზე რელიგიური ცენტრების დაარსება, მათ შორის ვახტანგ გორგასლის მიერ ჭერემში ეპისკოპოსის დასმა.

1984 წელს არქეოლოგიურმა გათხრებმა ჭერემში დაადასტურა ციხის არსებობა და გამოავლინა „უჯარმული წყობა“¹⁶. ასევე დადასტურდა ჭერემის ციხის მახლობლად ქალაქის არსებობა. ჭერემის ციხესთან დგას ორი უძველესი ეკლესია წმ. ბარბარესი და წმ. გიორგის „წვეროდაბალი“, ორივე ეს ნაგებობა VI საუკუნის ბოლო მესამედით თარიღდება. ასევე აღმოსავლეთით სოფელ ჭერემიდან დგას მამა დავითის V საუკუნით დათარიღებული ეკლესია. ამას თუ დაეუმატებთ სოფლის ცენტრში მდებარე მთავარ კათედრალსა და ეპისკოპოსის სასახლეს ჭერემისა, საკმაოდ შთამბეჭდავ სურათს მივიღებთ აღმშენებლობის მასშტაბის თვალსაზრისით.

გათვალისწინებით V საუკუნის მეორე ნახევრის ჭერემის და ველისციხის მნიშვნელოვნებისა და სოციალურ-პოლიტიკური თუ რელიგიური ცენტრების გადმონაცვლებით კახეთის ამ ნაწილში, რის შესახებაც უკვე ვისაუბრეთ, თავისუფლად შეგვიძლია ვივარაუდოთ, რომ ვაჩნაძიანის ტაძრისა და ამავე ვაჩნაძიანის ხეობის¹⁷ რელიგიური მნიშვნელოვნება სწორედ ამ დროს ყალიბდება. იმის გათვალისწინებითაც თუ რა მასშტაბის აღმშენებლობას იწყებს ვახტანგ გორგასალი ჭერემში, სავარაუდებელია, რომ ამ ეტაპს და ტალღას უნდა ეკუთვნოდეს ვაჩნაძიანის აგებაც, მით უფრო, თუ გაავითვალისწინებთ და ერთობლიობაში მოვიყვანთ ზემოთ მოცემულ მათარიღებულ ელემენტებსა და შედარებითი ანალიზის შედეგად მიღებულ თარიღს.

15 ქართლის სამართლის ძეგლები, II, თბ, გვ. 408.

16 Т. Тодриа. Историко-географический очерк области Цинамхари. III. გვ. 15.

17 სამეცნიერო ლიტერატურაში დამკვიდრდა მოსაზრება იმის შესახებ, რომ ვაჩნაძიანის ყველაწმინდა ვაჩნაძიანისავე ხეობაში მდებარეობდა. ეს მარტივი გაუგებრობის მიზეზით მოხდა. გ. ჩუბინაშვილი ამ ადგილას ვაჩნაძიანის ხეობით მივიდა და სწორედ ამიტომ მას ვაჩნაძიანის ყველაწმინდა უწოდა. სინამდვილე კი ისაა, რომ ეს ნაგებობები კალაურის ხევს ეკუთვნის. თუმცა ამჯერად ამ სახელწოდებებს მეც დამკვიდრებული სახელით მოვისხენივ.

ამდენად, ისტორიული გეოგრაფიის მოხმობით ჩვენთვის ნათელი მოეფინა რა გარემოებასაც, რომ მეხუთე საუკუნის ბოლო მესამედში ვახტანგ გორგასლის აღმშენებლობამ იმავე ტერიტორიაზე, სადაც ახლა ვაჩნაძიანი მღებარეობს განსაკუთრებულ მასშტაბებს მიაღწია.

დასასრულ კი, მხატვრულ-სტილისტური და შედარებითი ანალიზის შედეგად მიღებული თარიღი ისტორიული გეოგრაფიის მასალების მიხედვითაც მყარდება და, უფრო მეტიც, კონკრეტდება.

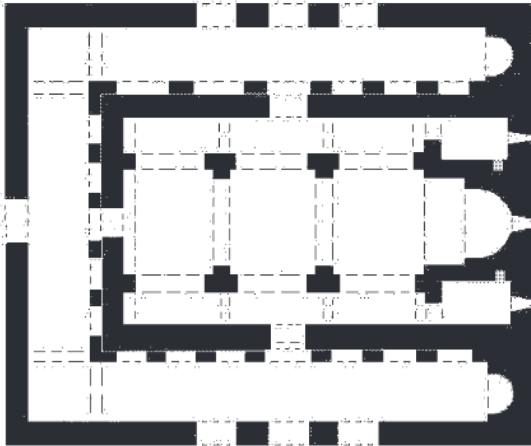
ამრიგად სხვადასხვა თვალსაზრისით კვლევისა და ანალიზის მიხედვით შეგვიძლია ვივარაუდოთ, ან კი, უკვე მყარადაც ვთქვათ, რომ ვაჩნაძიანის სამნავიანი ბაზილიკა V საუკუნის ბოლო მესამედის, ვახტანგისეული აღმშენებლობის ნაწილი, უნდა იყოს.

First Publication

Nodar Aronishidze

On the Date of the Old Church of Vachnadziani Monastery

In Vachnadziani monastery, near the famous 9th c. domed church, eastern part of the domeless church is preserved, which, based on the material available in the first half of the 20th c., was supposedly identified as a “three-church basilica” and dated to the early period. Based on the current data, middle tripartite composition with lateral wings should rather be a three-aisled basilica (narrowness of the lateral parts of the central core, lack of pilasters on the lateral walls of pastophoria). At the same time, existence of the eastern entrances, which finds analogies in Tbilisi Anchiskhati (early 6th c.) and Dzveli Gavazi (6th c.), as well as in Constantinople (churches of St. John the Studite and of St. Sophia) and Thessaloniki (basilica of St. Demetrius) makes it possible to date the church to the 5th-6th cc., rather – 5th c.; introduction of additional lateral wings is also characteristic of this epoch (Bolnisi Sion, Urbnisi, Anchiskhati). It should also be taken into consideration that flourishing of this region takes place in late 5th c., in the reign of St. King Vakhtang Gorgasali.

სურ. 1 ვაჩნაძიანის სამონასტრო
კომპლექსი. საერთო ხედი

სურ. 2 ვაჩნაძიანის ძველი ეკლესია. ინტერიერი, ხედი აღმოსავლეთით

